

O'SMIRLIK DAVRIDA KECHADIGAN XULQIY OG'ISHISH VA
PSIXOLOGIK JARAYONLAR

Xudayberganova Sevinchoy Mansurbek qizi

Urganch Davlat Universiteti Pedagogika fakulteti

Pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Anotatsiya: O'smirlarda kechadigan jarayonlardan eng ko'p uchraydigan xolat xulqiy og'ishdir va aynan mana shu jarayon natijasida hozirgi kunda juda ko'p jinoyatlar va suitsidlar kelib chiqmoqda. Bularga barham topib bunday holatlarni bartaraf etish pedagog va psixologlar uchun mas'uliyatli vazilardan bo'lishi va barcha xarakter qilish kerak.

Kalit so'zlar: Jamiyat, o'smirlik, xulq-atvor, shaxs, ehtiyoj.

Аннотация: Поведенческая девиация является наиболее распространенным из процессов, происходящих у подростков, и в результате этого процесса сегодня происходит множество преступлений и самоубийств.

Ключевые слова: Общество, подростковый возраст, поведение, личность, потребность.

Abstract: Behavioral deviation is the most common of the processes that occur in teenagers, and as a result of this process, a lot of crimes and suicides occur today. to be and to act all.

Key words: Society, adolescence, behavior, personality, need.

Talabalarning xulq-atvori muammosi doimo o'qituvchilar va ota-onalarni tashvishga solib kelgan. Zamonaviy talabalar o'z fikrlarini bildirishda, o'z nuqtai nazarini himoya qilishda faol, mustaqil va erkin bo'lib, o'z maqsadlariga faol erishmoqdalar. Ushbu fazilatlarining ijobiy daqiqalariga qaramay, xatti-harakatlardagi og'ishlar bilan bog'liq holatlar ta'lim jarayonida sezilarli qiyinchiliklarga olib kelishi, uning samaradorligini pasaytirishi va maktab o'quvchilarining ta'lim darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday sharoitda maktab xulq-atvori muammosini o'rganish va qayta ko'rib chiqish katta ahamiyatga ega bo'lib, bu zamonaviy ta'limning dolzarb muammolarini hal qilishning samarali vositasiga aylanishi mumkin. Ijtimoiy-iqtisodiy tiklanishning hal qilinishi kerak bo'lgan muammolari orasida voyaga etmaganlarning deviant xulq-atvorining ijtimoiy profilaktikasi davlat tizimining tubdan yangi modelini yaratish muhim o'rin tutadi. Bu muammolarga davlat tomonidan e'tibor qaratib, qator qonunlar qabul qilinmoqda. Bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konventsiya imzolandi, umume'tirof etilgan xalqaro standartlarga javob beradigan yangi Oila kodeksi qabul qilindi. Quyidagi qonunlar qabul qilindi: "Rossiya Federatsiyasida bola huquqlarining asosiy kafolatlari to'g'risida", "Voyaga yetmaganlar o'rtasida qarovsizlik

va huquqbuzarliklarning oldini olish tizimining asoslari to'g'risida", "Asoslar to'g'risida" Federal qonuniga o'zgartirishlar kiritildi. Rossiya Federatsiyasi aholisi uchun ijtimoiy xizmatlar. Voyaga etmaganlarning deviant xulq-atvori muammosi juda dolzarb bo'lib qolmoqda va shuning uchun har bir o'qituvchi uchun xatti-harakat nima, qanday xatti-harakatni to'g'ri deb hisoblash mumkinligi va qaysi deviant haqida tasavvurga ega bo'lishi juda muhimdir. Bu tushunchalar va umuman inson xulq-atvori haqidagi ilmiy g'oyalar 20-asr boshlarida paydo bo'lgan. Dastlab, olimlar xatti-harakatni insonning har qanday tashqi ko'rinishi deb tushunishgan. Bularga vosita, vegetativ, nutq reaksiyalari kiradi. Bu reaksiyalar tashqi muhitning har qanday tirnash xususiyati uchun javob sifatida qabul qilindi. Xulq-atvorning zamonaviy tushunchasi tashqi muhitga reaksiyalar yig'indisidan ancha uzoqda. Deyarli barcha olimlar xulq-atvor ham shaxsiyatning ichki ko'rinishi ekanligiga rozi bo'lishdi. Bularga asab tizimining turi, motivatsiya, hissiy reaksiyalar, o'zini o'zi boshqarish jarayonlari kiradi. Shunday qilib, xulq-atvorni shaxsning individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri jarayoni sifatida tushunish kerak. Inson xatti-harakatikeng ma'noda bu uning hayot tarzi va xatti-harakatlari, jamiyatga, g'oyalarga, boshqa odamlarga, tashqi va ichki dunyoga, o'ziga nisbatan o'zini tutishi. Bu axloq, estetik va huquqning ijtimoiy me'yorlariga asoslangan xulq-atvordir. normal xulq-atvor- bu faoliyat sohasini tashkil etuvchi ijtimoiy munosabatlarni buzmaydigan har qanday xatti-harakatlar. Lotin tilidan tarjima qilingan "norma" - bu qoida, namuna, retsept. Norm jamiyat tomonidan nazorat funktsiyasini bajaradi, xabardor qiladi, xatti-harakatni baholashga, uni bashorat qilishga imkon beradi. Odamlar ularga qanday munosabatda bo'lishidan qat'i nazar, normalar mavjud va doimo amal qiladi. Talabaning normal xulq-atvori uning o'quv jarayoniga va jamiyatga bo'lgan ehtiyoj va imkoniyatlarga mos keladigan adekvat munosabatini nazarda tutadi. Agar o'qituvchilar, ota-onalar va boshqa kattalar bolaning muayyan harakatlariga o'z vaqtida va etarli darajada javob bera olsalar, unda uning xatti-harakati deyarli har doim normal bo'ladi.

Deviant xulq-atvor- bu umume'tirof etilgan me'yorlarga zid bo'lgan, ijtimoiy normalarni buzadigan va insoniyat jamiyati qoidalariga, faoliyati, urf-odatlarini va an'analariga zid bo'lgan xatti-harakatlar. O'quvchilarning deviant xatti-harakati hozir juda keng tarqalgan va deyarli har bir maktabda kuzatiladi. Bu holat deviant xulq-atvor hodisasini sotsiologlar, o'qituvchilar, psixologlar, shifokorlar, huquq-tartibot idoralari xodimlarining diqqat markaziga qo'ydi. Ushbu og'ishning sababi talabalarning tashqi dunyo, ijtimoiy muhit va o'zlari bilan munosabatlari va o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyatlarida yotadi. Shuning uchun deviant xulq-atvorning asosiy tushunchalari va nazariyalarini, asosiy yondashuvlarini ko'rib chiqish, uning mohiyatini va katalizatorlar kabi dinamikasiga ta'sir etuvchi omillarni tushunish muhimdir. Deviant xulq-atvorning ta'rifiga turlicha yondashuvlar mavjud bo'lib, ular turli fanlar nuqtai

nazaridan izohlanadi. Falsafa inson hayoti va dunyoga taalluqli eng umumiy masalalar - inson yashaydigan va harakat qiladigan dunyo bilan shug'ullanadi. Bu o'smirlar uchun ham maqbuldir. Xulq-atvorning xususiyatlarini dunyo mavjudligining sabablari va maqsadlari, inson hayotining mazmuni, erkinlik toifasi va insonning ushbu erkinlikdan foydalanish imkoniyati kabi masalalar bilan bog'lash mumkin. Psixologiya deviant xulq-atvorning sabablarini shaxs shaxsi tuzilishida, uning ichki dunyosi, ong darajasida, asosiy ehtiyojlarni qondirish qobiliyatiga bo'lgan psixologik reaksiyalarning xususiyatlarida, shuningdek, har xil xarakter, idrok va hissiyotlarda ko'radi. Psixologiyaning asosiy qiziqishlaridan biri bu inson harakatlarining zamirida nima yotganini tushunish istagi. Har bir insonning o'ziga xos g'oyalari, tajribalari, ma'lum bir tarzda harakat qilish moyilligi bor va psixologlar insonning ichki dunyosi qanday qonunlar asosida faoliyat yuritishini bilishdan manfaatdor. Ijtimoiy psixologiya inson va jamiyat haqidagi bilimlarning eng yosh sohalaridan biridir. Sotsiologiya fanlari doktori T.A. Xagurov "ijtimoiy psixologiya odamlarning ijtimoiy xulq-atvori, ularning bir-biriga munosabati va xarakterli fikrlash tarzi asosida yotgan doimiy, takrorlanuvchi psixologik hodisalarni o'rganadi", deb hisoblaydi. Ijtimoiy-psixologik yondashuv deviant xulq-atvorning paydo bo'lishiga ta'sir qiluvchi sabablarni tushuntiradi: deviant xulq-atvor jamiyat va inson ongida sodir bo'ladigan jarayonlarning murakkab o'zaro ta'siri natijasidir. Pedagogika deviant xulq-atvorni jamiyatda an'anaviy tarzda o'rnatilgan ijtimoiy, axloqiy, huquqiy normalar va xulq-atvor standartlarini buzish deb tushunadi. Pedagogika nuqtai nazaridan xulq-atvor normasi - bu ma'lum bir yosh, jins va mavqega ega bo'lgan shaxsning ma'lum bir madaniy muhitda shakllangan muayyan vaziyatga ijtimoiy kutilgan reaksiyalari va harakatlaridir. Xulq-atvor o'quvchilarga shaxs sifatida xos bo'lgan kategoriyadir. Shaxs - bu o'ziga xos shaxs, muayyan individuallik tashuvchisi va oilada, maktabda, jamiyatda ma'lum bir ijtimoiy mavqe egasi. Oquvchining harakatlarida, uning xatti-harakati va xatti-harakatlarida shaxsning ichki yetukligi namoyon boladi. O'smirlik davri yosh davrlari orasida eng ahamiyatli davrlardan biridir. Chunki shaxs shakllanishidagi asosiy davr hisoblanadi. O'smirlik davri psixologik adabiyotlarda "o'tish davri", "og'ir davr", "inqiroz davri" kabi nomlar bilan ataladi. O'smir xali juda yosh, unda turmush, ijtimoiy tajriba kam, u kishilarni farq qila bilmaydi, ularning xulq-atvori hamda hatti-xarakatlarini har tomonlama baholay bilmaydi.

O'smirlik davrining og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda rivojlanishning barcha jihatlari: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va shu kabilarning mazmun mohiyati ham o'zgaradi. Bu davrda o'smir hayotida uning ruhiyati, organizmining fiziologik holatlarida, uning ijtimoiy holatida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu davr taxminan bolaning 5-11 sinflarda o'qish paytiga to'g'ri keladi. O'smirlik davri bolalikdan kattalikka o'tish davri sifatida har doim q iyin davr hisoblanadi va shu sababli ham doimo psixolog va

sotsiologlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. O'smirlik davrida bola endi "bola" emas, shu bilan birga u hali "katta" ham emas. O'bektiv yosh davriga qaramasdan o'smirning ijtimoiy holati o'zgarmaydi, u o'quvchiligicha ota-onasining qaramog'ida qoladi. Ammo u o'zini "katta odam" deb hisoblaydi, o'zining muammolarini o'zi hal qilishga harakat qiladi. Shu sababli uning ko'pgina da'vo va talablari hal qilib bo'lmaydigan qiyinchiliklarga olib boradi, ziddiyatlar va qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. O'smirlik yoshida deviatziya ya'ni nosotsiollikning paydo bo'lishining tinimsiz oshib borishi ijtimoiy pedagog oldida bu o'smirlar bilan ishlashning yangi usullari, texnologiyalarini izlash va ularga tadbiiq etish vazifasini qo'yadi. Hozirgi kunda o'smirlardagi deviant xulq-atvor belgilarini tuzatish bilan bog'liqlikki usul keng tarqalgan, bular: realibitatsiya va profilaktikadir.Deviant xulq-atvorli bola bilan shug'ullanayotganda pedagog quyidagi yondashuvlarga ega bo'ladi; information yondashuv - voyaga yetmagan shaxslarularga davlat va jamiyat tomonidan axloqiy normalarni bajarishga taqdim etilgan huquq va majburiyatlardan xabardor qilinadilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, antisotsial xulqli o'quvchi-yoshlar bilan ishlashda maktab tizimidai jtimoiy-pedagogik reabilitatsiya "ijtimoiy-psixologik muammolari mavjud bo'lgan" bolalar va o'smirlarga nisbatan oilaviy va maktab repressiyalarini oldini olishga, nizoli vaziyatlarni hal qilishga, shuningdek, esa ularni o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida tiklashga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi"
2. M.Atadjanov,D.A.Saliyeva "Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi" Qo'qon 2020y
3. www.ziyouz.com.kutubxonasi
4. www.ziyonet.com